

УДК 378.018.8:159.9-051

Ірина Вахоцька

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна

ЕМОЦІЙНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ СКЛАДОВІ В ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

Стаття є теоретичним та емпіричним дослідженням провідних чинників і особливостей розвитку професійної ідентичності у студентів, що освоюють спеціальність практичного психолога.

Проаналізовано основні підходи до вивчення дійсних тенденцій емоційних і поведінкових властивостей у студентів, які навчаються за спеціальністю Психологія, співвіднесення їх з професійно-адекватною моделлю цих властивостей, а також з природно-динамічними, мотиваційними та рефлексивними особистісними особливостями.

Проведено теоретичний аналіз проблеми адекватності емоційних і поведінкових властивостей особистості загальним завданням людського життя і завданням професійної психологічної діяльності. Показано, що як для загальної життєвої адаптації, так і для професійної діяльності психолога адекватними є не стільки високопозитивні, скільки врівноважені і відповідні характеристикам життєвих і професійних ситуацій емоційні і поведінкові особистісні тенденції.

Підтверджено справедливість тверджень про наявність серед студентів спеціальності 053 «Психологія» осіб, за своїми емоційними або поведінковими особливостями неадекватних професійним вимогам; про зв'язок емоційних і поведінкових особливостей (тенденцій) з провідними особистісними характеристиками - динамічними, мотиваційно-смісловими і рефлексивними.

Ключові слова: практична психологія, практичний психолог, особистісний розвиток, психоаналіз, самопізнання, професійна культура.

Irina Vakhotska

PhD of Psychological,
Associate Professor of Psychology chair,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
Uman, Ukraine

EMOTIONAL AND BEHAVIORAL COMPONENTS IN THE PERSONALITY OF FUTURE PRACTICAL PSYCHOLOGISTS

The article deals with the problem of professional culture formation that is closely connected with the mechanism of personal development of students-psychologists which involves self-observation, self-analysis, personal psychocorrection. At the same time, reflection and self-awareness develop which is the basis of professional improvement. The key to successful professional development of a future psychologist-practitioner is his realizing the need of deep self-knowledge, correction and search for ways to self-improvement.

The article is a theoretical and empirical study of the leading factors and peculiarities of the development of professional identity in the students who master the specialty of a practical psychologist.

The main approaches to the study of actual tendencies of emotional and behavioral properties in the students studying by the speciality "Psychology", their correlation with a professionally adequate model of these properties, as well as with natural-and-dynamic, motivational and reflexive personal features were analyzed.

Theoretical analysis of the problem of adequacy of emotional and behavioral characteristics of the personality with general tasks of a human life and tasks of professional psychological activity was carried out. It was shown that not only highly positive, but balanced and corresponding emotional and behavioral personal tendencies to the characteristics of life and professional situations are adequate for both general life adaptation and for professional activity of the psychologist.

It was proved the validity of the statements about the presence of persons among the students of the speciality "Psychology", who were inadequate to professional requirements according to their emotional or behavioral features, about connection of emotional and behavioral features (tendencies) with leading personal characteristics - dynamic, motivational-and-semantic and reflexive.

Results of the experimental research proved the validity of the statements about the presence of persons among the students of the speciality "Psychology", who were inadequate to professional requirements according to their emotional or behavioral features – they were 38% and 49% respectively of the sample group, and only 32% of the sample group were the students who combine in general constructive emotional and behavioral tendencies; about connection of emotional and behavior peculiarities (tendencies) with leading personal characteristics - dynamic, motivational-and-semantic and reflexive.

Keywords: *practical psychology, practical psychologist, personal development, psychoanalysis, self-knowledge, professional culture.*

Вступ. Останнім часом в Україні та інших державах пострадянського простору спостерігається безпрецедентне за масштабами і темпами поширення психологічної освіти, що відповідає зростаючій потребі суспільства в психологічній культурі спілкування, діяльності людей. Масовий характер психологічної освіти виявляється не тільки в розширенні представленості психологічних дисциплін у вузівській підготовці фахівців для всіх галузей суспільної практики - вчителів, медиків, управлінців та ін. Перш за все, про це свідчить той розмах, який набрала підготовка власне психологів, поява і стрімкий розвиток нової для нашого суспільства галузі професійної діяльності - психологічної практики.

Підготовку професійних психологів сьогодні здійснюють не тільки університети, а й педагогічні, технічні, військові вузи, недержавні навчальні заклади. Актуальним стає питання якості цієї підготовки, від якого залежить і суспільне значення психологічної практики і в цілому значення психологічного знання в житті людей.

Специфіка професійної діяльності психолога, яка дає йому право втручатися в життя, у внутрішній світ іншої людини, заява про це – вже в самій назві професії – фахівцем в області людських відносин, людського життя висувають високі вимоги не тільки до професійних знань та вмінь психолога, а й до його індивідуально-психологічних особливостей і поведінки, і навіть до стилю і якості його власного життя як проявів його світогляду і здатності до втілення такого.

Зростає кількість людей, які звертаються до психологів-практиків за допомогою, коли не можуть справитися з проблемами сьогодення самостійно. Сюди відносяться проблеми сім'ї та шлюбу, невпевненість в собі, труднощі, пов'язані з роботою або її відсутністю, нездатність приймати рішення, проблеми в навчанні, труднощі у спілкуванні з іншими людьми та багато іншого. Таким чином, потенційні можливості професії психолога практично невичерпні. Порівняно юний вік цієї професії означає, що поки ще продовжуються процеси змін у професійній діяльності, її цілі, призначення та роль у сучасному суспільстві. Не дивлячись на те, що психологічна допомога як професійна діяльність з'явилася не так давно та до цих пір знаходиться в стадії розвитку, ступінь її впливу на суспільство стрімко збільшується.

Умови сьогодення ставлять особливі вимоги до компетентності, професіоналізму, культури й особистісної професійної підготовки в системі вищої освіти майбутнього фахівця в галузі практичної психології. Випускники повинні не тільки оперувати власними знаннями, а й бути готовими змінюватися та пристосовуватися до нових потреб ринку праці, оперувати й управляти інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення та навчатися впродовж життя. Одним із вирішальних чинників зазначених перетворень є формування у майбутніх психологів високого рівня професіоналізму та особистої культури, здатності компетентно й відповідально виконувати свої функції, впроваджувати новітні технології, сприяти інноваційним

процесам відповідно до потреб розвитку суспільства.

Поверненню сучасному освітньому процесу його перетворюючої ролі присвячені роботи: культурологічний підхід у загальних навчальних закладах (А. Асмолов, І. Зязюн, В. Зінченко, Л. Колмогорова, А. Петровський) та у вищих навчальних закладах (Г. Балл, С. Максименко, В. Рибалка); про необхідність підвищення психологічної культури учнів та виділення її як цільового орієнтуру загальної середньої освіти (І. Зязюн, Г. Костюк, О. Мотков, Н. Обозов, М. Холодна); про формування психологічної культури в студентів ВНЗ (Б. Ананьєв, І. Зязюн, Е. Клімов, С. Марков, В. Рибалка, З. Становських та багато інших); формування психологічної культури майбутніх психологів-практиків та соціальних педагогів як основної складової професійної майстерності (Ж. Вірна, І. Зязюн, Л. Карамушка, Н. Пророк та інші).

Дослідження феномену професійної культури особистості практичного психолога є актуальним не стільки як вирішення чергової спеціально наукової проблеми в межах однієї сфери знання, а як дослідження глобального загальнонаукового процесу становлення універсального спеціаліста в практичній діяльності щодо вимог сьогодення (Рибалка, 2012).

Одним із актуальних завдань науково-методичного забезпечення ефективної професійної підготовки психологів є вивчення дійсних тенденцій емоційних і поведінкових властивостей у студентів, які навчаються за спеціальністю *Психологія*, співвіднесення їх з професійно-адекватною моделлю цих властивостей, а також з природно-динамічними, мотиваційними та рефлексивними особистісними особливостями.

Мета та завдання. Метою статті є визначення міри відповідності емоційних

і поведінкових тенденцій студентів, що навчаються по спеціальності 053 «Психологія», професійним моделям і встановлення особливостей зв'язку цих тенденцій з динамічними, мотиваційними та рефлексивними особистісними характеристиками. Для досягнення поставленої мети були визначені такі завдання:

- провести теоретичний аналіз проблеми емоційних і поведінкових тенденцій у професійній діяльності психологів;
- визначити загальні тенденції емоційної сфери та поведінки у студентів-психологів;
- проаналізувати зв'язки показників емоційних і поведінкових тенденцій з показниками динамічних, мотиваційних і рефлексивних особливостей і зробити відповідні висновки.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань було використано комплекс психологічних методів і психодіагностичних методик: теоретичний аналіз проблеми та її розробленості в сучасній науці; моделювання життєво і професійно значущих особистісних якостей; методика вивчення акцентуацій особистості; методика діагностики загальних тенденцій емоційної сфери.

Результати теоретичного дослідження. Професійне становлення майбутніх психологів-практиків на сучасному етапі розвитку нашого суспільства потрібно розглядати як індивідуальний розвиток особистості майбутнього спеціаліста у ході якого відбувається усвідомлення професійно значущих утворень, формується „Я концепція” та виробляється стратегія професійної діяльності в гуманістичній парадигмі (Рибалка, 2012). Майбутній спеціаліст має досягнути, в першу чергу, найвищого рівня розвитку мистецтва жити – особливого вміння і високої майстерності у творчій побудові свого життя, що базується на глибокому знанні

життя, розвиненій самосвідомості й оволодінні системою засобів, методів, технологій програмування, конструювання і здійснення життя як індивідуально-особистісного життєвого проекту.

Серед великої кількості професійно значущих якостей у процесі підготовки майбутніх практичних психологів у вищих навчальних закладах перевага має бути надана, в першу чергу, системі професійно необхідних якостей (Шевченко, 2012). До професійно необхідних можна відносити систему основоположних особистісних якостей, гармонійне поєднання яких обумовлює ефективність діяльності майбутніх спеціалістів у різних видах психологічної допомоги: психодіагностичної, психокорекційної, психоконсультативної та психотерапевтичної (Кісарчук, 2012).

Професійна діяльність психолога-практика, як і будь-яка інша, має кількісну міру та якісні характеристики. Зміст та організацію праці практичного психолога можна правильно оцінити, лише визначивши рівень професійної майстерності спеціаліста цієї галузі практичної психології, який відображає ступінь реалізації нею своїх можливостей під час досягнення поставленої мети.

За критерієм творчості стилю життя майбутній психолог – це людина індивідуально-творчого стилю, який властивий особистостям з виразними особистісними характеристиками, адекватною, іноді навіть високою самооцінкою, людям цілеспрямованим, з розвинутими і різноманітними потребами й інтересами, що здатні приймати нетривіальні рішення, добре адаптуються в новому середовищі, не втрачаючи своєї самотності (Панок, 2012).

Повинен бути збережений пріоритет фундаментальних наукових знань і ґрунтовної науково-експериментальної підготовки студентів-консультантів. Тому, що успішність створення терапевтичного клімату обумовлена

особистісними якостями спеціаліста, які потрібно розвивати під час професійної підготовки у вищій школі. Тобто, особистісно-професійні якості майбутнього спеціаліста є основою особистісного стилю діяльності щодо надання ефективної психологічної допомоги.

На сучасному етапі становлення такої галузі практичної психології як психологічна допомога суспільству відбувається бум у формуванні особистісного стилю діяльності, а особливо у сферах психодіагностики, психокорекційної та психорозвивальної роботи, психологічного консультування та психотерапії. Ефективність надання психологічної допомоги залежить від конструктивного особистісного стилю діяльності, який, у свою чергу, формується на основі розвитку особистісних та професійних рис майбутнього психолога-практика. Особистісний стиль діяльності психолога можна вважати успішним щодо надання психологічної допомоги особистості, якщо психолог як особистість володіє: мотивацією досягнення успіху; позитивним уявленням про образ «Я»; когнітивною позицією по відношенню до успіху (неуспіху) (Бондаренко, 2010).

Завдання прогнозу успішності підготовки майбутніх психологів-практиків до трудової діяльності залежить від удосконалення процесу формування особистісного стилю діяльності спеціаліста. Потрібно розвивати якості, які б характеризували особистість як професіонала щодо надання психологічної допомоги особистості (Панок, 2012).

Професія психолога справедливо вважається однією з найбільш складних. Цю складність становлять висока суспільна і особистісна значимість цілей і завдань психологічної діяльності. Свій внесок в надання складності психологічній професії вносить і її предмет (психічна реальність), що

представляє собою складне з відомих науці явищ.

Але головну складність психологічної професії складає її особистісна специфіка. Саме особистість психолога виступає в його професійній діяльності головним робочим інструментом - підставою вивчення і оцінки психічної реальності, провідним засобом впливу на неї, моделлю майбутнього результату професійної взаємодії психолога і клієнта (Абрамова, 2003; Бодалев, 1998; Бондаренко, 2000). Особистість фахівця-психолога репрезентує в першу чергу рівень його особистого професіоналізму, але в той же час побічно уособлює також зміст і досягнення психологічної науки і реальну ціну психологічної професії, визначаючи ставлення до них оточуючих людей і суспільства в цілому.

Ось чому проблеми особистісної відповідності фахівців професійним вимогам і пошуку шляхів досягнення цієї відповідності в психологічній професії приділяється сьогодні так багато уваги (Бодалев, 1998; Бондаренко, 2000).

У зв'язку з цим для психолога абсолютно необхідно володіння особистою психічною міцністю, емоційною стійкістю, адекватністю та врівноваженістю. А поведінковий репертуар повинен включати і адекватні самозахисні реакції, і здатність до відстороненої, незалежної поведінки.

Сучасна психологія особистості має багатий арсенал різноманітних методів дослідження. Важливе місце серед них по праву займають психодіагностичні методики-тести, що дозволяють за досить короткий час і з досить високою точністю визначити характер людини, її здібності і схильності, стиль міжособистісних відносин і поведінки і т. п. Крім того, тести є зараз найбільш розвиненою в науковому відношенні частиною методичного арсеналу психолога-дослідника, що дозволяє адекватно поєднувати теорію з емпіричним матеріалом без помітної втрати якості

такого поєднання, оскільки життєва практика представлена в результатах тестових випробувань в структурованому, кількісному і якісному вигляді.

Результати емпіричного дослідження. В результаті проведеного дослідження з'ясувалося, що емоційні і поведінкові тенденції майбутніх психологів відрізняються великою різноманітністю.

В значущих для професійної діяльності психолога областях емоційної сфери у більшості обстежених студентів переважають позитивні тенденції: 86% опитаних виявили схильність до дружелюбності, 76% - до оптимізму, 60,5% - до врівноваженості (спокою). Але по мірі вираженості і по поєднанню вищезазначених емоційних показників лише 43% вибірки склали особи зі «сприятливими емоційними профілями». Більше половини піддослідних (57% вибірки) мають «несприятливі профілі» емоційності.

Поведінкові тенденції обстеженого нами контингенту виявилися теж досить проблемними. Лише 8% піддослідних проявили схильність до нормативної поведінки (Тарабріна, 2003). Результати 43% піддослідних з урахуванням тенденцій віднесені нами до «близьких до нормативних». Майже половина (49%) обстежених нами студентів-психологів показали результати, далеко і в різних напрямках віддалені від нормативних. З урахуванням специфіки зразків, які репрезентують домінуючі моделі поведінки, ми виділили 4, що найчастіше зустрічаються в нашій вибірці неконструктивних поведінкових стилів і позначили їх як «приспосувально-поступливий» (стиль А), «захисно-агресивний» (стиль В), «експансивно-агресивний» (стиль С) і «відсторонений» (стиль D).

Кожен з цих поведінкових стилів по своєму несприятливий для психолога. Приспосувально-поступливий стиль поведінки складає психологічну основу

для «синдрому емоційного вигорання» або для непродуктивної, формальної професійної діяльності (Молоканов, 2001). Захисно-агресивний - виражає або вже сформований «синдром вигорання» (Кочюнас, 2000), або низький рівень психологічної (або загальної) культури, його виявляють особи, які самі потребують психологічної допомоги або корекції.

Експансивно-агресивний варіант поведінкового стилю в психологічній професії небезпечний високими емоційними претензіями, схильністю до маніпулювання людьми, до використання своєї професійної оснащеності в корисливих цілях, готовністю коригувати і виправляти (інших) (Бітянова, 2007). Відсторонений стиль поведінки годиться лише для тих психологів, які займаються «чистою наукою», так як подібна поведінка не викликає в людей бажання відвертого спілкування, що становить сутність практичної психологічної діяльності (Бітянова, 2007).

Зіставлення емоційних і поведінкових тенденцій показало, що, як відомо, швидше конструктивна (нормативна і близька до неї) поведінка більш пов'язана з позитивними, а неконструктивна - з негативними емоційними станами і властивостями. Це, однак, не означає, що «високопозитивний» емоційний профіль слід вважати «сприятливим», оскільки власне нормативна поведінка представлена в цій підгрупі емоційних тенденцій мінімально. Як і слід було очікувати, тенденції нормативної поведінки були відзначені переважно у власників помірно і мінімально-позитивних емоційних профілів. Але серед володарів таких емоційних тенденцій чимало виявилось і осіб, схильних до неконструктивної (особливо - експансивно-агресивної і відстороненої) поведінки. Таким чином, участь емоційних переживань в обґрунтуванні тенденцій поведінки і зустрічний вплив поведінки на формування емоційних

властивостей носить складно опосередкований характер.

Оскільки, як показав теоретичний аналіз питання, емоційні та поведінкові особливості людини не існують самі по собі, а є частиною активної системи особистісних характеристик, походження і специфіка цих особливостей, а також характер їх зустрічних впливів, визначаються їх зв'язком з найважливішими складовими цієї системи.

Обговорення. Згідно з отриманими в нашому дослідженні даними, емоційні і поведінкові прояви особистості виявляють найбільш тісний зв'язок з її мотиваційно-смысловими утвореннями, змістовно і енергетично обумовлені ними. Особливо яскраво цей зв'язок проступає щодо ціннісних: і емоційне неблагополуччя, і всі форми неадекватної поведінки значно частіше зустрічаються в осіб з низьким рівнем ціннісного розвитку. Високі ж рівні обумовлюють переважно конструктивні емоційні та поведінкові тенденції. Таким чином, наші результати повністю підтвердили висновок Н.І. Непомнящей про те, що саме ціннісні є «...конструюючим початком у розвитку і функціонуванні особистості» (Непомнящая, 2001). Одночасно з цим, вони підтвердили і адекватність наших теоретичних моделей конструктивних і неконструктивних емоційних і поведінкових особистісних властивостей, оскільки через зв'язок з низьким (неконструктивним) рівнем ціннісного розвитку стає очевидною єдина - неконструктивна суть несприятливих емоційних профілів і неадекватних (далеких від нормативних) стилів поведінки.

На відміну від ціннісної, рівень якої практично однозначно визначає ступінь емоційної і поведінкової адекватності, характер пізнавально-діяльній позиції має більш складне вираження в емоційних і поведінкових тенденціях.

За конструктивними показниками емоційних і поведінкових властивостей, як виявилось, найчастіше стоять задовільні пізнавально-діяльнісні установки, причому у більшості представників груп з конструктивними емоційними і поведінковими властивостями пізнавально-узгоджувальне начало домінує над тенденцією самоствердження. Така ж пізнавально-діяльнісна позиція спостерігається і у більшості студентів, схильних до відстороненої поведінки.

У поведінкових тенденціях специфіка ставлення «Я - Інший» проступає ще більш різноманітно: іноді - дуже чітко, іноді, навпаки, розмито. Нормативна поведінка виражає головним чином конструктивне (ціннісне, як до самого себе) ставлення до іншої людини, а неконструктивна практично завжди має під собою егоїстичні (споживчі або вороже-конкурентні) установки. А ось за захисно-агресивними і відстороненими стилями поведінки, як показали результати нашого дослідження, найчастіше стоять неегоїстичні мотиви. «Близька до нормативної» поведінка може ґрунтуватися як на конструктивному (ціннісному) ставленні до інших людей, так і на егоїстичних (переважно, споживчих) установках.

Складність, неоднозначність емоційних і поведінкових проявів ставлення до Іншого визначається, як свідчить література (Непомнящая, 2001) і як підтверджують результати нашого експериментального дослідження, складністю, неясністю, слабкою довільністю регулювання тісно пов'язаного з ним ставлення до себе.

Це відношення представлено суб'єкту в його самосвідомості, процесах ідентифікації, має багатокомпонентну структуру. Як показало наше дослідження, лише показники афективного компоненту самосвідомості (модальність і складність Я-концепції) носять в нашій вибірці переважно

позитивний характер. Когнітивний і, особливо, конативний (регулятивний) компоненти самосвідомості (ідентифікації, рефлексії) розвинені у обстежених нами студентів недостатньо, представленість низьких показників склала відповідно 31% і 66%.

Кращі показники самосвідомості і рефлексії продемонстрували студенти, що володіють конструктивними (особливо - мінімально позитивними), а також суперечливими профілями емоційних тенденцій, а по поведінкових особливостях - схильні до нормативної і, в дещо меншій мірі, до експансивно-агресивної поведінки. Найгірші - виявили студенти, схильні до емоційних крайнощів (як в негативну, так і в позитивну сторону), а по поведінковим тенденціям - схильні до відстороненої, захисно-агресивної поведінки.

Отже, гарне саморозуміння і здатність до самоврядування поєднується переважно з рівним - спокійним, але бадьорим - емоційним станом (станом емоційної «тиші» з невеликим позитивним знаком) або зі станом врівноваженості сильних негативних тенденцій по одній осі емоційної сфери настільки ж сильними (або майже настільки ж сильними) позитивними тенденціями по іншій, а також з однозначно конструктивними або настільки ж однозначно неконструктивними поведінковими проявами - нормативними або експансивно-агресивними.

Згадаймо, що за тільки що названими поведінковими тенденціями стоять переважно певні мотиваційні структури. У разі нормативної поведінки в мотиваційній сфері, як правило, поєднуються високий рівень ціннісного, що означає широку залученість і інтегрованість суб'єкта в світ, конструктивно - ціннісного ставлення «Я - Інший» і в міру активна і, переважно, толерантна, творча пізнавально-діяльнісна позиція. А за експансивно-

агресивною поведінкою в більшості випадків ховається ціннісність невисокого рівня, майже завжди - егоїстичне ставлення «Я - Інший» і, найчастіше, пасивна або відстала, з переважанням тенденцій самоствердження над тенденціями толерантності, пізнавально-діяльнісна позиція.

Висновки. Теоретичний аналіз проблеми адекватності емоційних і поведінкових властивостей особистості загальним завданням людського життя і завданням професійної психологічної діяльності показав, що як для загальної життєвої адаптації, так і для професійної діяльності психолога адекватними є не стільки високопозитивні, скільки врівноважені і відповідні характеристикам життєвих і професійних ситуацій емоційні і поведінкові особистісні тенденції.

Результати експериментального дослідження підтвердили справедливність тверджень про наявність серед студентів спеціальності «Психологія» осіб, по своїм емоційним або поведінковим особливостям неадекватних професійним вимогам - вони склали відповідно 38% і 49% вибірки, і тільки 32% вибірки склали студенти, що поєднують в цілому конструктивні емоційні і поведінкові тенденції; про зв'язок емоційних і поведінкових особливостей (тенденцій) з провідними особистісними характеристиками - динамічними, мотиваційно-смысловими і рефлексивними.

Основним напрямком подальших досліджень в обраному напрямку міг би стати тренінг особистісного зростання для студентів, які навчаються за спеціальністю *Психологія*, спрямований на вдосконалення та професійне орієнтування їх ціннісно-мотиваційної сфери, розвиток їх рефлексивно-ідентифікаційних умінь, підвищення їх комунікативної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова Г.С. Практическая психология. 6-е изд., перераб. и доп. М. : Академический Проект, 2003. 496 с.
2. Битянова М.Р. Организация психологической работы в школе. Издание 2-е, исправленное. М. : Совершенство, 2007. 298 с.
3. Бодалев А.А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения. М. : Флинта : Наука, 1998. 168 с.
4. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика. М. : Изд-во "Института психотерапии", 2000. 368 с.
5. Бондаренко О.Ф. Психологична допомога особистості. Харків: Фоліо, 2010. 237 с.
6. Кісарчук З.Г. Проблема професійної підготовки психологів-консультантів та психотерапевтів. *Психологічній службі системи освіти України 20 років: здобутки, проблеми і перспективи*. К. : Ніка-Центр, 2012. С. 176-177.
7. Коломінський Н.Л. Методологічні засади професійної підготовки практичного психолога. *Практична психологія та соціальна робота*. 2003. №4. С. 12-13.
8. Кочюнас Р. Основы психологического консультирования. / пер. с лит. под ред. В.В.Макарова. М. : Академический проект, 2000. 239 с.
9. Молоканов М.В., Амінов Н.А. *Практична психологія та соціальна робота*. 2001. №5. С. 5-15.
10. Непомнящая Н.И. Становление личности ребенка 6-7 лет. М. : Педагогика, 2001. 160 с.
11. Осипова А.А. Общая психокоррекция. Учеб. пособие для студ. спец. Вузов. М. : Творческий центр «Сфера», 2001. 508 с.
12. Панок В. Реформування змісту, форм і методів підготовки практикуючих психологів як нагальна вимога суспільної практики. *Проблеми підготовки і підвищення кваліфікації практичних*

психологів у вищих навчальних закладах. К. : Ніка-Центр, 2012. С. 18-28.

13. Рибалка В.В. Особистісний підхід як психолого-педагогічний принцип організації профільної та професійної підготовки учнівської молоді. *Психологія особистісно орієнтованої професійної підготовки учнівської молоді: Науково-методичний посібник*. Київ, Тернопіль: Підручники і посібники, 2012. С.80-90.

14. Тарабрина Н.В. Экспериментально-психологическое и биохимическое исследование состояний фрустрации и эмоционального стресса при неврозах: дис...канд. психол. наук. Л., 2003. – 129 с.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

1. Абрамова, Г.С. (2003.) *Практическая психология*. : Академический Проект.

2. Битянова, М.Р. (2007). *Организация психологической работы в школе*. : Совершенство.

3. Бодалев, А.А. (1998). *Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения*. : Наука.

4. Бондаренко, А.Ф. (2000). *Психологическая помощь: теория и практика*. : Изд-во “Института психотерапии”.

5. Бондаренко, О.Ф. (2010). Психологічна допомога особистості. Харків: Фоліо.

6. Кісарчук, З.Г. (2012). Проблема професійної підготовки психологів-консультантів та психотерапевтів. *Психологічній службі системи освіти України 20 років: здобутки, проблеми і перспективи*, 1, 176-177.

7. Коломінський, Н.Л. (2003). Методологічні засади професійної підготовки практичного психолога. *Практична психологія та соціальна робота*, 4, 12-13.

8. Кочюнас, Р. (2000). Основы психологического консультирования (пер. с лит., ред. В.В.Макарова), : Академический проект.

9. Молоканов, М.В. (2001). Особенности мотивации учителей. *Практична психологія та соціальна робота*, 5, 5-15.

10. Непомнящая, Н.И. (2001). *Становление личности ребенка 6-7 лет*. : Педагогика.

11. Осипова, А.А. (2001). *Общая психокоррекция*. : Творческий центр «Сфера».

12. Панок, В. (2012). Реформування змісту, форм і методів підготовки практикуючих психологів як нагальна вимога суспільної практики. *Проблеми підготовки і підвищення кваліфікації практичних психологів у вищих навчальних закладах*, 1, 18-28.

13. Рибалка, В.В. (2012). *Психологія особистісно орієнтованої професійної підготовки учнівської молоді: Науково-методичний посібник*. Київ, Тернопіль: Підручники і посібники.

14. Тарабрина, Н.В. (2003). *Экспериментально-психологическое и биохимическое исследование состояний фрустрации и эмоционального стресса при неврозах* (Дис.канд. психол. наук).